

1. lekce

Gramatika

1. DEKLINACE

Do 1. deklinace patří substantiva zakončená v genitivu singuláru na **-ae**. V nominativu singuláru bývají většinou zakončena na **-a**, odchylně zakončení se vyskytuje především u vlastních jmen přejatých z řečtiny (viz výklad o skloňování řeckých jmen, 12. lekce).

Substantiva první deklinace jsou tzv. **ā-kmeny**, jejich kmenovým vokálem je tedy **-ā-**. V kombinaci s různými pádovými příponami dochází k hláskovým změnám, a proto je **-ā-** viditelné pouze v některých pádech.

Vzor: fēmina, ae, f. „žena“

sg.	nom.	fēmin-a	pl.	nom.	fēmin-ae
	gen.	fēmin-ae		gen.	fēmin-ārum
	dat.	fēmin-ae		dat.	fēmin-īs
	ak.	fēmin-am		ak.	fēmin-ās
	vok.	fēmin-a		vok.	fēmin-ae
	abl.	fēmin-ā		abl.	fēmin-īs

Tvary jednotlivých pádů vytváříme tak, že od tvaru genitivu odtrhneme koncovku **-ae** a ke vzniklému genitivnímu kmeni přidáváme další pádové koncovky.

Odlišnosti a shody mezi koncovkami

Vokativ singuláru se liší od ablativu singuláru pouze délkou.

Shodné koncovky se vyskytují v následujících pádech:

- koncovka **-a**: nom. sg., vok. sg.
- koncovka **-ae**: gen. sg., dat. sg., nom. pl., vok. pl.
- koncovka **-īs**: dat. pl., abl. pl.

Určit pád je v těchto případech možné pouze na základě funkce slova ve větě nebo slovním spojení.

Pravidlo o shodě koncovek

Vokativ plurálu má ve všech deklinacích stejné zakončení jako nominativ plurálu.

Ablativ plurálu má ve všech deklinacích stejné zakončení jako dativ plurálu.

Rody substantiv 1. deklinace

Většina substantiv 1. deklinace jsou **feminina**. Patří sem však i **některá maskulina** označující osoby mužského pohlaví, např. *poēta, ae, m.* „básník“, *incola, ae, m.* „obyvatel“, *agricola, ae, m.* „zemědělec“. Mužského rodu jsou dále i jména příslušníků národů a řek, která patří do 1. deklinace, např. *Sēquana, ae, m.* „Sekvana“ (jméno řeky, nynížší Seine), *Persa, ae, m.* „Peršan“.

ROZŠÍŘENÍ

Zvláštnosti ve skloňování

Substantivum *familia, ae, f.* „rodina“ může mít v některých případech genitiv zakončený na **-ās**. Jedná se zejména o spojení *pater familiās* „hlava rodiny, hospodář, pán“ a *māter familiās* „hospodyně, paní“.

Některá substantiva, např. *dea, ae, f.* „bohyně“ a *fīlia, ae, f.* „dcera“, mohou mít v dativu a ablativu plurálu koncovku **-ābus**, a to ve spojeních *dīs deābusque* „bohům a bohyním“ a *fīliīs fīliābusque* „synům a dcerám“. Koncovka **-ābus** zde slouží jako prostředek odstranění nejednoznačnosti, protože

substantiva *deus, ī, m.* „bůh“ a *filius, iī, m.* „syn“ jsou v dat. a abl. pl. zakončena na *-īs* stejně jako substantiva 1. deklinace.

TIPY

Jak hledat ve slovníku

Některá substantiva 1. deklinace jsou pomnožná, tj. mají pouze tvary plurálu. Proti ostatním substantivům nemají ve slovníku zakončení na *-a, -ae* (srov. *fēmina, ae, f.*), ale vyskytují se pouze ve tvaru plurálu, tj. s nominativem zakončeným na *-ae* a genitivem na *-ārum*, např. *epulae, ārum, f.* „hostina“.

Slova zakončená stejně jako tvary 1. deklinace nemusí být substantivy 1. deklinace, např.:

- na *-ā, -ās* nebo *-am* mohou končit některá slovesa (*cantā* „zpívej“, *cantās* „zpíváš“, *legam* „ať čtu, budu číst“),
- na *-a* substantiva jiné deklinace (*verba* „slova“, *corpora* „těla“ – nom., ak., vok. pl. neuter 2. a 3. deklinace)
- na *-īs* některá slovesa (*audīs* „slyšíš“)

Při vyhledávání ve slovníku je proto nutné zjistit, zda existuje substantivum 1. deklinace, od něhož by bylo možné vytvořit tvar vyskytující se ve větě, a zda se do věty hodí svým významem.

Některé tvary mohou být vytvořeny od slovesa i jména, např. tvar *servā* může být:

- ablativ singuláru od slova *serva, ae, f.* „otrokyně“, tedy „(s) otrokyní“
- 2. osoba imperativu od slovesa *servō, āre* „zachovávat, zachraňovat“, tedy „zachraňuj!“

Při překladu je rozhodující funkce slova ve větě a význam věty.

V latině je mnoho případů slov se stejným nebo podobným zakončením. Nutnost ověřovat existenci formy a jejího zapojení do věty proto platí univerzálně.

Neshodný přívlastek a jeho překlad

V latině může být substantivum určeno shodným i neshodným přívlastkem. Shodný přívlastek se vyjadřuje adjektivem (viz 3. lekce), mezi nejčastější typy neshodného přívlastku patří spojení substantiva s jiným substantivem v genitivu, např.: *filia fēminae*. Při překladu do češtiny se používá:

- spojení dvou substantiv: „dcera ženy“
- adjektivum: „ženina dcera“

Ne vždy je překlad adjektivem vhodný, důležité je zachovat původní význam.

Při skloňování zůstává neshodný přívlastek v genitivu (např. *fēminae*) a skloňuje se pouze řídící substantivum (např. *fīlia*). V češtině se spojení substantiva s neshodným přívlastkem skloňuje podle stejného principu jako v latině, např.:

sg.	nom.	<i>fīli-a</i>	<i>fēmin-ae</i>	dcera ženy
	gen.	<i>fīli-ae</i>	<i>fēmin-ae</i>	dcery ženy
	dat.	<i>fīli-ae</i>	<i>fēmin-ae</i>	dceři ženy
	ak.	<i>fīli-am</i>	<i>fēmin-ae</i>	dceru ženy
	vok.	<i>fīli-a</i>	<i>fēmin-ae</i>	dcero ženy
	abl.	<i>fīli-ā</i>	<i>fēmin-ae</i>	(o) dceři ženy, (s) dcerou ženy
pl.	nom.	<i>fīli-ae</i>	<i>fēmin-ae</i> (<i>fēmin-ārum</i>) ¹	dcery ženy (žen)
	gen.	<i>fīli-ārum</i>	<i>fēmin-ae</i> (<i>fēmin-ārum</i>)	dcer ženy (žen)
	dat.	<i>fīli-īs</i>	<i>fēmin-ae</i> (<i>fēmin-ārum</i>)	dcerám ženy (žen)
	ak.	<i>fīli-ās</i>	<i>fēmin-ae</i> (<i>fēmin-ārum</i>)	dcery ženy (žen)
	vok.	<i>fīli-ae</i>	<i>fēmin-ae</i> (<i>fēmin-ārum</i>)	dcery ženy (žen)
	abl.	<i>fīli-īs</i>	<i>fēmin-ae</i> (<i>fēmin-ārum</i>)	(o) dcerách ženy (žen), (s) dcerami (žen)

PŘEDLOŽKY

Latina používá stejně jako čeština pro vyjadřování vztahů ve větě kromě pádů také předložky. Každá předložka se pojí s určitým pádem, který je nutné se naučit zároveň s předložkou. Většina latinských předložek se pojí s buď akuzativem, nebo s ablativem, několik předložek se může pojit s oběma pády, obvykle s rozdílem ve významu.

Vybrané latinské předložky s akuzativem nebo ablativem

Akuzativ		
ad	k, do, u	<i>ad amīcam</i> „k přítelkyni, u přítelkyně“
ante	před	<i>ante portam</i> „před branou“, <i>ante pugnam</i> „před bitvou“
apud	u	<i>apud amīcam</i> „u přítelkyně“
contrā	proti	<i>contrā nātūram</i> „proti přírodě“
inter	mezi	<i>inter silvās</i> „mezi lesy“, <i>inter incolās</i> „mezi obyvateli“
per	skrze	<i>per silvam</i> „přes les“, <i>per fēminās</i> „prostřednictvím žen“
post	po, za	<i>post silvam</i> „za lesem“, <i>post victōriam</i> „po vítězství“
propter	kvůli	<i>propter pugnam</i> „kvůli bitvě“
secundum	podle	<i>secundum nātūram</i> „podle přírody“
trāns	přes, za	<i>trāns Hadriam</i> „přes Jaderské moře, za Jaderským mořem“
Ablativ		
ā, ab	od	<i>ab amīcā</i> „od přítelkyně (dopis apod.)“
cum	s	<i>cum puellīs</i> „s dívkami“
dē	o, z (shora dolů)	<i>dē pugnā</i> „o bitvě (vyprávět apod.)“
ē, ex	z (ven z něčeho)	<i>ē silvā</i> „z lesa“
prō	před (něčím)	<i>prō scholā</i> „před školou“, <i>prō magistrā</i> „pro učitelku, ve prospěch učitelky, místo učitelky“
sine	bez	<i>sine amīcā</i> „bez přítelkyně“

¹ *Filiae fēminae* znamená „dcery (jedné) ženy“, *filiae fēminārum* „dcery (více) žen“.

Vybrané latinské předložky s akuzativem i ablativem

Ve spojení s akuzativem vyjadřují směr na otázku „kam?“, ve spojení s ablativem polohu na otázku „kde?“.

in	+ akuzativ	do (na otázku „kam“?) např. <i>in scholam</i> „do školy“
	+ ablativ	v, ve, na (na otázku „kde?“) např. <i>in scholā</i> „ve škole“
sub	+ akuzativ	pod (na otázku „kam“?) např. <i>sub mēnsam</i> „pod stůl“
	+ ablativ	pod (na otázku „kde?“) např. <i>sub mēnsā</i> „pod stolem“

Slovní zásoba

agricola, ae, m.	zemědělec
amīca, ae, f.	přítelkyně
amīcītia, ae, f.	přátelství
anima, ae, f.	duše
aqua, ae, f.	voda
bēstia, ae, f.	zvíře
causa, ae, f.	důvod, příčina
contrōversia, ae, f.	spor
dea, ae, f.	bohyně
dīvitiae, ārum, f.	bohatství
epulae, ārum, f.	hostina
fāma, ae, f.	pověst
familia, ae, f.	rodina
fēmina, ae, f.	žena
fīlia, ae, f.	dcera
fortūna, ae, f.	osud, štěstěna, náhoda
▪ fortūnae, ārum, f.	▪ majetek, bohatství
glōria, ae, f.	sláva
historia, ae, f.	historie
incola, ae, m.	obyvatel
īra, ae, f.	hněv
Italia, ae, f.	Itálie
lingua, ae, f.	jazyk
magistra, ae, f.	učitelka
mēnsa, ae, f.	stůl
nauta, ae, m.	mořeplavec, námořník
patria, ae, f.	vlast
pecūnia, ae, f.	peníze
Persa, ae, m.	Peršan
pīrāta, ae, m.	pirát
poēta, ae, m.	básník
porta, ae, f.	brána, dveře
puella, ae, f.	dívka
pugna, ae, f.	bitva
Rōma, ae, f.	Řím
▪ Rōmae	▪ v Římě
serva, ae, f.	otrokyně, služka
schola, ae, f.	škola
silva, ae, f.	les
statua, ae, f.	socha
via, ae, f.	cesta
victōria, ae, f.	vítězství
vīta, ae, f.	život

Cvičení

1. Doplňte do tabulky chybějící tvary

sg.	nom.		pl.	nom.	
	gen.			gen.	
	dat.			dat.	magistrīs
	ak.			ak.	
	vok.	magistra		vok.	
	abl.			abl.	

2. Určete pád, číslo a rod substantiva (všechny možnosti)

silvīs, scholam, amīca, vītā, portae, poētārum, puellīs, nātūrā, filiae, incolārum, fortūnae, poēta, deās, servae, nautam, aquā, fēminārum, viās, Rōmā, amīcitiam, vītae, memoriā, īrae, dīvitiās

3. Převeďte ze singuláru do plurálu nebo naopak. Pád zachovejte. Je-li více možností, uveďte všechny.

puellam, filiae, incolae, magistrīs, contrōversiās, causā, nautārum, magistrās, viārum, deae, silvīs, amīcam, poētārum, serva, portās, puellīs, fēminā, incolam, agricolīs, statuāe, deās

4. Vyberte maskulina

fēmina, incola, amīca, magistra, vīta, nauta, poēta, Persa, causa, pīrāta

5. Které z těchto slovníkových položek patří mezi substantiva 1. deklinace? Proč?

vīlla, ae, f. „statek“
uxor, ōris, f. „manželka“
materiēs, ēī, f. „látka“, „materiál“
incola, ae, m. „obyvatel“
exemplum, ī, n. „příklad“
vir, ī, m. „muž“
pecūnia, ae, f. „peníze“
arma, ōrum, n. „zbraně“
epulae, ārum, f. „jídla“, „hostina“

6. Najděte ve slovníku, která ze slov nejsou substantivy 1. deklinace

servī, magistrīs, lūdās, dīvitiās, vītēs, amīcōrum, īrās, portāte, corda, vītās, pūnīs, castrīs, minās, cōpīam, cupīam, capiām, ōrā, ōris, iūra, porta, folia, statuās, inūria

7. Spojte s předložkami, číslo zachovejte

ad (*porta*)
in (*silva*)
cum (*puellae*)
sine (*pecūnia*)
dē (*nautae*)
ā (*magistra*)
inter (*agricolae*)
contrā (*fēminae*)
post (*pugna*)

8. Doplňte koncovky a přeložte

causa contrōversi_____	in aqu_____
post pugn_____ puell_____	contrōversia inter fili_____
dē vīt_____ poēt_____	ante port_____ schol_____
servae de_____	in vi_____ per silv_____

9. Vyskloňujte

v singuláru:	pecūnia incolae, dea poētārum, silva sine bēstiīs
v plurálu:	dīvitiae nautārum, causae pugnae, contrōversiae inter fēminās

10. Spojte slova s vhodnými předložkami

Kromě pomnožných substantiv můžete měnit číslo. Zkuste najít kombinace předložky s různými substantivy.

ā, ab	amīca
ad	aqua
ante	bēstia
apud	causa
contrā	contrōversia
cum	dea
dē	dīvitiae
ē, ex	epulae
in	fīlia
in	glōria
per	incola
post	magistra
prō	mēnsa
secundum	nauta
sine	poēta
sub	pugna
trāns	serva
	schola
	silva
	via
	vīta

11. Přeložte do češtiny

ante statuum, inter servās, in memoriā, ad magistrās, prō patriā, per Italiam, in silvam, dē vītā, in aquam, cum amīcīs, ā filiā

īra deae, vīta poētae, schola vītae, statuae poētārum, filiae fēminae, pugnae incolārum, amīcītia agricolārum, filia agricolae, viae vītae, contrōversiae inter incolās, causa vītae, servae agricolae, post pugnam, via ad glōriam, prō vītā, aqua vītae, sine causā, inter bēstiās, cum pecūnia ā filiā, in silvā deae

12. Přeložte do latiny

k ostrovu, pod stůl, v Itálii, z bitvy, bez učitelky, před branami, pro otrokyni, na cestě, s dcerami, mezi bohyněmi, proti Římu, podle básníka, do školy, v dopise, proti přírodě, o dívkách, bez duše, bitva proti Peršanům, o životě obyvatel, pod vodou, ve vodě, do vody, básníkův život, učitelčina dcera, spory obyvatel o peníze, s penězi zemědělců, cesta do školy, bitva proti pirátům

13. Doplňte písmena tak, aby vznikla smysluplná slova (mohou být v různých tvarech)

v _ t _ _
_ _ _ ll _
_ e _
po _ t _ _
_ _ co _ _ _
_ _ s t _ _ i _
p _ _ _ n _ a _
c _ _ _ ā
_ _ _ t ā _
d _ v _ _ i _ _

Živá slova²

Historia magistra vitae.

Summa summarum.

Hannibal ante portas.

In absentia.

In memoriam.

Per analogiam.

Pro forma.

absentia, ae, f.	nepřítomnost, vzdálenost	absence
analogia, ae, f.	obdoba	analogický
ante	před	antedatovat
forma, ae, f.	tvár, podoba, způsob	formalita, neforemný
memoria, ae, f.	paměť, památka, upomínka	memoriál, memorovat
porta, ae, f.	vchod, brána	portál, portýr
summa, ae, f.	hlavní věc, podstata, celek	sumarizovat
vīta, ae, f.	život	vitální, vitamín

² U živých slov nejsou uváděny délky nad vokály, které se v originálních textech nezapisovaly.